

Jos. Premk:

V grobu.

I.

Isto noč je dušil gospoda Radigoja neznosen kašelj. Premetaval se je z desne na levo in tiščal robec na usta, da bi ne zbudil speče soproge Amalije; a gospa Amalija se je prebudila že davno, dasi gospod Radigoj v temi ni videl njenih napol razprtih oči. Samo njena do rame gola roka se je svetila v mesečini, prodirajoči skozi gardine v lahnem toku kakor svilen rumen trak; vse drugo je tonilo v temi. In gospa Amalija je poslušala težko in nemirno dihanje svojega soproga, včasih celo pazno — da ni zašumela pernica — privzdignila svojo vročo glavo in približala uho sosednji postelji, kjer se je premetaval njen soprog in kašljal zdaj nekoliko mirneje, zdaj zopet glasneje in hitreje, kakor da mu primanjkuje zraka. Rezek in suh je bil ta kašelj, ki se je trgal iz njegovih hropečih prsi in kadar je udaril na uho gospe Amaliji, jo je pretreslo tako neprijetno, da bi si najraje zamašila ušesa in ne mislila več na svojega bolnega moža. Pa poslušala je še pazneje. Najraje bi se nagnila čisto tja k njegovemu obrazu, da bi natanko razločila vsak komaj slišen vzdih, čutila vsak vztrepet in drget njegovega bolnega telesa in skušala dognati po lastnem prepričanju in spoznanju, je li resnična zdravnikova izpoved, da se mu obrača na bolje, ali ga hoče le potolažiti in mu ne pove resnice. Kajti njej se je zdelo, da so zadnji čas njegove mišice zelo splahnele, da je tolšča pod lahno poraščeno kožo njegovih prsi popolnoma izginila, in da so se mu tiste plave žilice, ki so se spajale in križale pod njegovim suhim vratom, nekako napele in izstopile. Vendar pa je bil njegov obraz še vedno poln zdrave barve; le okrog oči so se mu začrtale neke gube, ne morda toliko vsled bolezni kakor starosti, ker gospod Radigoj je izpolnil ravno tisto pomlad štiriinštirideseto leto. In če je pomislila gospa Amalija nazaj v oni čas pred šestimi leti, ko se je poročila z njim, si je priznala, da se ni mnogo izpremenil. Pokašljeval je že tudi takrat, včasih celo precej hudo; že pred poroko se je hodil zdraviti poleti na deželo, kakor sedaj vsako poletje, že vseh šest let, pa vendar ni mislil nikdo na smrt — ne on, ne njeni stariši, da, niti ona sama, ki ga ni pravzaprav nikoli ljubila in se ni nikoli vznemirjala, če ga je čula premetavati se ponoči brez spanja z ene strani na drugo. Tako so nastopile za njo te mučne noči, ko jo

je prebudil iz trdnega spanja tako pogosto. Zakopala se je včasih v blazine, da bi ga ne slišala, skušala je zaspati iznova in zatreti vsako misel, ki jo je spominjala njega in njegove bolezni, pa ni mogla, in čim bolj neprijetno ji je bilo tisto cvileče golčanje, ki je prihajalo iz njegovih prsi, tem pazneje je poslušala vsak dihljaj, kakor da pričakuje nečesa, kar bo napravilo konec vsemu temu... In vendar se ji je včasih zasmilil, posebno ob trenutkih, ko je spal mirno in dihal globoko, v kratkih presledkih, kakor da se hoče odpočiti od težkega napora in je bil morda njegov obraz oblit od mesečine, ki je lila skozi slabo zastrte gardine. Zdajpazdaj so se mu zganile ustnice v lahнем tresljaju, kakor da ji hoče nekaj povedati, in često je bila iztegnjena njegova desnica proti njenemu vzglavju, kakor da jo išče v spanju, ker se je drugače boji... In že je iztegnila roko, da bi ga pobožala po obrazu, pa ji je omahnila in obležala mirno na beli pernici. Ni je mogla dvigniti, dasi ji je bilo v prsih težko, tako težko... morda prav zaradi tega, ker se je zavedala, da jo ljubi on neizmerno in čuti sam, da ga ona ne more ljubiti, ker ga je vzela le pod pritiskom svojih starišev. In vendar je z njo tako dober: vsako prošnjo ji skuša brati že iz oči, svojo bolezen bi tako rad prikril in njeno hladnost prenaša tako udano, da se je skoro ne upa ogovoriti v nočeh, ko ji krati spanje s svojim neprestanim kašljanjem. Bogve, kako težko se premaguje, da se ne skloni od hipa do hipa k njenemu lepemu obrazu, ko ga izdaja še dihanje, da hrepeni po njej, da čuti ob sebi svojo lepo štiriindvajsetletno ženo, a se vendar mnogokrat premaga vso dolgo noč in je ne moti niti z malenkostno besedo. In pri vsem tem se zazdi gospe Amaliji njen soprog kljub vsej svoji bolezni vendar močan, skoro vreden, da bi ga objela ona sama in ga odškodovala za vse težke ure teh šestih let njenega zakona... Ali kako? Saj je vendar čutila, da bi bil njen poljub brez vsakega ognja, brez vsake ljubezni, tako hladen, da bi spoznal morda celo on sam, da se mu je približala le iz usmiljenja. In vendar se je zgodilo včasih... Roki sami sta se našli, njegova je bila topla, prsti so mu drhteli in natanko je čutila, kako mu utriplje žilica v zapestju, in ob takih trenutkih se je silila pozabiti, da mu na temenu lasje že izpadajo in da bo kašljal, ko jo izpusti iz objema, vso dolgo noč. In vendar je njen mož in ona njegova žena, njegova last do konca dni... do konca dni? — Večno naj jo spremlja ta temna senca, ta grozna zavest, da zanjo ni življenja, ki ga je sanjala nekoč, in ki ga pijejo drugi iz polnih čaš? — Pogledala se je včasih v zrcalu in zazdelo se ji je, da nosi že tudi na temenu

sled teh pustih noči, ki jih prebdi ob strani svojega bolnega moža, dasi so bile njene oči še vedno jasne, ustnice drobne in napete in tako zdravo rdeče in ona vsa še mlada in žejna življenja. Pa bila je zvesta svojemu možu, dasi jo je ravno ta zvestoba mučila tako mnogokrat . . . Ko sama ni vedela zakaj in kdaj, se je često zamislila v tega ali onega, ki ga je srečala na cesti in jo je pozdravil s predrznim, veselim pogledom, a ko se je otresla sanj, je začutila, da bi razen svojega moža ne mogla nikdar ljubiti še koga drugega . . . In ko bi bil ta mož vsaj nekoliko po njenem srcu, bi se ga oklenila z vso dušo, ali njen soprog Radigoj ji je bil popolnoma tujec; zato je raje ostala brez vsakega in živela dalje to pusto, neznosno življenje. Samo v nočeh, ko so hitele preko njenega razuma vse te pestre misli in je zaželela včasih, da bi se končalo že to življenje kakorkoli, in da bi nastopila novo kakršnokoli, pa če tudi slabše od tega. Zato je pazno poslušala njegovo kašljanje, včasih se je sklonila celo bliže k njemu, da bi razločila natanko vsak komaj slišen trepet njegovega bolnega telesa in skušala dognati po lastnem spoznanju in prepričanju, se mu li resnično obrača na boljše kakor trdijo zdravniki, ali ga le tolažijo, ko je z njegovim zdravjem, kakor je bilo že pred šestimi leti in bo še bogve koliko časa . . .

Tako je poslušala gospa Amalija tisto noč težko dihanje svojega soproga Radigoja in spregovorila naposled komaj slišno:

„Ali ti je slabo?“

Pernica je zašumela, ker gospod Radigoj se je obrnil proti ženi, dasi v temi ni videl drugega kot njeno belo roko, ki se je svetila v mesečini.

„Ti ne spiš? Ah, saj vem . . . ne moreš . . . Ta neznosni kašelj.“

In Amalija je ostala zopet tiho.

Gospod Radigoj pa se je sklonil napol v postelji in segel tja na nočno mizico po sladki vodi.

„Najpametneje bi bilo,“ je izpregovoril, ko je zopet legel, „da odidem na deželo —“

„Že sedaj?“ se je začudila Amalija in se okrenila nekoliko proti njemu.

„No, če ti ni ravno ljubo, lahko še počakava, a zame bi bilo bolje. Ta mestni zrak, ta me duši . . . tam je vse drugače. Človek diha tako prosto in zdravniki mi tudi priporočajo . . .“ je govoril v presledkih gospod Radigoj, in gospa Amalija ni imela menda nič proti temu, vsaj iz njenega molka ni mogel sklepati kaj drugega. „Trgovino bo že nadziral brat kakor vsako leto, drugih zadržkov ni.

Misliš, da bi bilo prezgodaj?" jo je povprašal naposled nekako otročje plaho.

„Majnik je,“ je dejala soproga Amalija, „druga leta sva odhajala šele julija.“

„Da, julija,“ je ponovil gospod Radigoj in nekoliko pomolčal, kakor da nekaj premišljuje. „Letos pa bi kar šel... že sedaj... če tudi že jutri. Bolje bi bilo zame... tako čutim, da pogrešam tistega gorskega zraka. Pa če ne maraš z menoj, saj prideš lahko pozneje —“

„O, zakaj?“ ga je prekinila Amalija in podprla desno lice v dlan, ker tudi njej se ni hotelo več spati, dasi je odbila stenska ura malo poprej šele tri. „Tudi jaz bi šla, saj je pri Fernadovih prav prijetno.“

„O, da,“ ji je pritrdil soprog — „prijetneje nego v mestu. In Fernadovi so tako prijazni ljudje; dobro, da sem iztaknil tako hišo. Eh, in tiste hruške tam za hišo in vrt... sploh vsa vas kakor nalašč. In navajeni so me tudi že, kaj bi hodil drugam. Je križ dobiti kaj ugodnega na deželi, če nima človek znancev; Fernadovim pa bi se še zameril, če bi šel zdaj kam drugam... Ali tebi morda ne ugaja?“ jo je povprašal skrbno in njegov glas je postal hripav.

„O, jako mi ugajajo,“ mu je odvrnila na kratko, nato pa še dostavila tiho, kakor sama zase: „In tisti Hektor...“

„Saj res, Hektor,“ se je domislil tudi soprog. „Tisti kosmatinec, ki je lazil za teboj, kamor si se ganila. Gotovo te takoj spozna, no, vidiš, lepo bo. Še danes pišem Fernadovim, naj pripravijo kakor vsako leto tisti dve sobi in kar je treba... Ali bi še kaj drugega naročil?“

„Kaj?“ je pomislila soproga Amalija. „Že uredimo, ko prideva.“

Nato se je zakopala v pernice in tudi gospod Radigoj ni več govoril. —

Tako se je zgodilo, da sta odšla na deželo že v sredini majnika.

II.

Prve dni se je počutil gospod Radigoj na deželi zelo slabo. Spal je malo, skoro nič, jutranje izprehode je opuščal, ker je bil zanj zrak skoro preoster in je ostajal v postelji mnogokrat skoro do poldneva. Po kosilu pa je sedel k oknu ali se napotil na vrt, legel v travo in se zagledal v nebo, ki je gorelo dan za dnem v večji vročini. Tako je ležal tam v senci stare hruške mnogokrat po cele ure in gospodinja Fernadovka, ki ga je včasih opazovala skozi kuhinjsko okno, je videla, kako se je zdajpazdaj zagrabil za prsi

in vzdihnil nato silno globoko. Gospod Radigoj sicer ni tožil nikomur o svoji bolezni, ker je bil trdno prepričan, da se je moral pač nedavno hudo prehladiti in mu bo kmalu zopet vse odleglo; a kadar je začutil v desni strani svojih prsi kakor dva ostra noža, so postale tudi njegove oči nekako otožne in zamišljene. A vendar je mislil ob takih trenutkih gospod Radigoj več na svojo soprogo Amalijo, kakor pa na samega sebe. Trudil se je, da bi prikriil svojo bolezen in ravno ob dneh, ko se je počutil silno slabega, se je razgovarjal včasih z gospodarjem Fernadom pozno v večer in celo zasmejal se je zdajpazdaj in pošalil iz samega sebe.

„Smo še junaki, še! Jutri pojdem na Črno brdo tri ure od tod!“

Pa drugi dan ni šel na Črno brdo, ampak je ležal lepo tam pod hruško na vrtu in se zdajpazdaj krčevito prijel za prsi.

In gospe Amaliji so potekali dnevi enolično in dolgočasno kakor vsako leto vse do tistega dne, ko je prišla na gospoda Radigoja kratka brzjavka: „Pridem jutri zjutraj z vlakom! Tvoj brat Fran.“

Gospod Radigoj se je čudil in se ni mogel načuditi, pa se je vendar razveselil prihoda svojega najmlajšega brata in je bil ves dan prav zgovoren in vesel.

„To ti je čudak,“ je govoril še zvečer svoji ženi Amaliji. Sedem let ga že nisem videl. Pomisli, sedem let in najmlajši je. Kaj ga je neki prineslo v domovino?“

Gospa Amalija, ki je vedela o Franu le toliko, da je dovršil pred par leti svoje študije v tujini in služboval zdaj že dve leti kot inženir nekje v Nemčiji, se zanj ni bogve kako zanimala. Slutila je, da jo pozdravi hladno in brezbrizno, kakor je bil za njo brezbrizen vseh šest let in se je ni spomnil nikoli, niti z malenkostnim pozdravom, dasi je vendar žena njegovega brata. Samo kratko čestitko jima je poslal takrat k poroki in potem še parkrat par vrstic, ki so se tikale samo njenega moža in njegovega življenja tam v tujini, nje se ni niti spomnil.

„Ti ga niti ne poznaš,“ je razmišljal gospod Radigoj in segel zopet in zopet po brzjavki, kakor da hoče izvedeti iz tistih kratkih besed še kaj več.

„Eh, saj pravim, popolnoma svoje vrste človek! Šest let sva že poročena, pa ne pozna niti žene svojega brata. Ampak še ves kakor nekdej: par besed in nič drugega, niti, da bi dostavil zate kak pozdrav. No, pa ni ravno napačen človek, prav rad sem ga vedno imel, samo nekako sam svoj je, čisto drugačen od mene, kakor da ni moj brat. In tudi po zunanosti je močan in zdrav, dasi

je najmlajši. Ko je bil zadnjič doma, pred sedmimi leti, me je prijel okrog pasu in vzdignil do stropa. Tak je, vidiš, in jutri pride, kdo bi si mislil.“

In tisto noč je spal gospod Radigoj nekoliko mirneje. Tudi gospa Amalija se je prebudila samo dvakrat in se vsakokrat ozrla v okno, če se morda že ne dani. In potem se ji je sanjalo, da je prišel velikan, ki je vzdignil njenega soproga Radigoja do stropa in ga premetaval iz roke v roko kakor žogo. In ko ga je postavil na tla, se je ponorčeval iz nje, ker je vzela za moža takega bolnega človeka. In njej je bilo hudo, da je odbežala v drugo sobo, kjer se je razjokala, da so bile solzne njene oči še potem, ko se je že prebudila iz teh mučnih sanj... Pogledala je na poleg spečega soproga, ki je ležal v postelji razgaljen do pasu in res so bile njegove prsi tako otroško šibke in njegova roka tako ozka in bleda, da je zatisnila oči in se obrnila v drugo stran. Pa njegovo dihanje je bilo mirno. Gospe Amaliji se je zazdelo, da prihaja sem do nje njegov bolniški dih, in priznala si je, da se je smejal tisti velikan v sanjah z upravičeno zasmehljivostjo, ker mora živeti ob strani takega moža... In morda se ji bo smejal resnično, ko pride in jo zagleda ob tem živem mrtvecu, dasi je sam ves dolgočasen in pust, kakršnega si je ustvarila v mislih po pripovedovanju svojega moža; toda on je vsaj zdrav in pogumen in se morda baš zaradi tega tako malo zmeni za svoja dva puščobna brata v domovini. Najbrže se oglasi, ker ga pelje pot slučajno skozi domovino, da vidi, če so še živi ti pusti ljudje, da spregovori ž njimi par besed, kakor se spodobi med brati in potem zopet odide, ne meneč se dalje za te rodne tujce... Saj priča še brzojavka, kako malo mu je do njega. Mogoče pride le iz radovednosti, da vidi njegovo ženo, ki živi v njegovih mislih gotovo prav tako kakor bolni brat Radigoj sam. In ko zagleda njo, se bo li začudil ali zasmejal ali oboje — ker gospa Amalija se je zavedala, da je še mlada in lepa in vse prezgodaj obsojena v to temno življenje... In skoro se je bala stopiti predenj.

Tako nekako trudne in zamišljene so bile njene oči, ko se je opravljala k odhodu, in je soprog že davno pokašljeval spodaj v veži in se razgovarjal s Fernadom, ki bi ga naj peljal na kolodvor. Najraje bi ostala doma, ali se mu sploh umaknila, da bi ga ne bilo treba pozdraviti... Ali čemu? Mar se res sramuje svojega bolnega soproga? — Gospa Amalija je zardela ob tej misli in odhitela vsa zmedena po stopnicah.

Gospod Radigoj jo je pogledal s svojimi rdečkasto-obrobljenimi očmi in se je skoro začudil.

„Ali si slabo spala? Tako si nekako bleda . . .“

Gospa Amalija je odkimala in je sedla v koleselj, ki je stal pred vežo, in tistikrat se ji je zahotelo, da bi mu povedala svoje sanje, vse natanko, nalašč, da bi izvedel vsaj tudi iz njenih ust, kako ji je nadležen. Pa hip na to, ko jo je pozdravil njegov udani pogled, je obžalovala svojo misel in skoro se je primaknila nekoliko bliže k njemu . . .

Kaj si more, če je bolan; njegovo srce ji je vendar tako udano in on ves dober in plemenit, če je tudi slab in ves nadložen, da bi se lahko žogal ž njim tisti velikan . . .

In njena roka je segla po njegovi, ki je bila suha in drobna kakor desetletnega otroka, nagnila se je k njemu, da jo je v dno prsi presunil njegov neprijetni dih, in se naglo odmaknila nazaj, med tem ko so se ji povesele oči kakor mučenci.

„Začudil se bo, ko te zagleda,“ je dejal gospod Radigoj; a gospa Amalija je gledala v daljo in mu ni odgovorila.

Koleselj je tekkel po gladki cesti, bežeči med zlatimi njivami in rosnimi travniki v mlado jutro, ki se je kopalo v svetlih žarkih vzhajajočega solnca. Na desni in levi so bile na široko razmaknjene gore in med njimi je tekla dolina kakor široka zelena reka. Dva topola sta strmela v nebo tam daleč ob cesti; njuna vrha sta se svetila v jutranjem solncu kakor dve goreči sveči.

In pri tistih dveh topolih je zdrdral koleselj na cesarsko cesto, ki je vodila mimo kolodvora.

Gospod Radigoj je pričel zopet pritiskati robec na usta, kajti cesta je postala razvožena in prašna; gospa Amalija pa je gledala pozorno tja v daljo, kjer so se izgubljali v jutranji svetlobi brzojavni drogi, stoječi ob obeh straneh železniške proge. Kajti tam v dalji se je pojavil stožec sivkastega dima in pod njim črna točka, ki se je bližala in večala bolj in bolj.

„Vlak že prihaja,“ je dejal gospodar Fernad, ki je sedel spredaj na vozu in udaril po konju, kakor da se boji, da bi ne dospel vlak prej na postajo nego njegova kobilica.

Pa se je zgodilo oboje ob istem času: gospod Radigoj je stopil z voza in gospa Amalija se je ravno dvignila, ko se je pojavil pri izhodu zagorel kodrolasec, kateremu je zamahnil gospod Radigoj v pozdrav z obema rokama.

In takrat se je gospa Amalija začudila, kajti gospod Fran ni bil velikan, kakor se ji je prikazal v sanjah, niti orjak, kakor ji ga

je opisal soprog Radigoj, ampak komaj za spoznanje višji od nje, dasi je njegovo krepko in lepo razvito telo res kazalo zdravje in moč. In tudi njegov obraz ni bil tako dolgočasen in pust kakor ga je sanjala ona: rdeče in trde so bile njegove ustnice in oči globoke in temne, medtem ko se mu je svetilo nad gostimi obrvi visoko in gladko čelo. In ko ga je gledala tako zdravega in mladega — zakaj gospod Fran še ni prestopil tridesetega leta — je umrla v njeni duši skoro vsa tista temna bojazen, ki jo je vznemirjala pred njegovim prihodom.

Ko mu je podala svojo roko, jo je za hip pridržal v svoji, ne da bi odtegnil pogleda od njenih oči. Na to pa se je ozrl po bratu Radigoju, kakor da ju primerja... In morda je bila osuplost, kar je videla gospa Amalija tisti hip v njegovih očeh, ali pa se ji je le dozdevalo, ker hip na to se je nasmehnil in ga povprašal z globokim, prijetnim glasom:

„In drugače?“

Gospod Radigoj je prikimal in pogledal na gospo Amalijo, ki je gledala za odhajajočim vlakom.

„No, zadovoljen sem, srečen... posebno zdaj tukaj na deželi...“

„In z zdravjem?“ je povprašal Fran in se ozrl po Amaliji, kakor da pričakuje od nje odkritosrčnejšega odgovora.

„No, tudi,“ je odvrnil gospod Radigoj in stresel z glavo, ker je moral ravno tistikrat globoko zakašljati. „Zdravniki pravijo, da se mi obrača sedaj precej na bolje.“ Na to je zasukal pogovor na drugo stvar, kakor da mu ta bratova vprašanja niso po volji. „In ti? Ostaneš dalj časa doma?“

Fran je skomignil z rameni in se ozrl naokrog.

„Morda bi ostal tukaj na deželi par dni, če dobim kako primerno stanovanje potem pa —“

„O, za to ne skrbi,“ ga je prekinil brat Radigoj — „če se ti bo dopadlo, lahko ostaneš pri nama, dve sobi imava, sicer pa kaj sobi, saj ti živiš itak več na prostem.“

„Ali prosim te,“ se je branil Fran in gledal bolj Amalijo nego svojega brata — „vaju na noben način nočem nadlegovati.“

Pa ko ga je povabila tudi gospa Amalija, je bil s predlogom zadovoljen in je stopil takoj nazaj na kolodvor, kjer je napisal kratko brzojavko, naj mu dopošljejo najpotrebnejših stvari.

(Konec prihodnjič.)

